

som ikke alene knytter sig til driften af roebanerne. Bogen afsluttes med et kapitel om det materiel, der blev anvendt på banerne.

En stor del af bogen består af fotos fra banerne, og den manglende omtale af dem, der arbejdede på og ved banerne, bliver til en vis grad afhjulpet af gode billeder med udmærkede billedtekster.

Billeder med billedtekster danner grundlaget for Peer Thomassens bog om de forsvundne stationer, der blev udgivet efter hans død. Bogen rummer billeder af omkring 200 nedrevne stationsbygninger, og der er lagt et stort arbejde i at efterspore disse. Bogen indledes med et par kapitler om stationernes ekspeditionsomfang og arkitekterne bag stationerne, og i resten af bogen taler billederne og billedteksterne for sig selv.

Der oplyses indledningsvis hvorfra billederne stammer, og et enkelt arkiv glimrer ved sit fravær; Rigsarkivet, der i DSB's arkiv ligger inde med mange tegninger over nedlagte stationer. Hvis denne kildemulighed var blevet undersøgt, kunne f.eks. Mundelstrup Station være blevet behandlet mere indgående.

I bogen oplyses om denne station, at den blev anlagt i 1862, da strækningen Århus-Randers blev åbnet, og at stationen blev revet ned i 1979. Begge dele er for så vidt rigtige. Men i DSB's tegningsarkiv i Rigsarkivet findes tegningerne til den station, der blev opført i 1862, og den ligner ikke stationen, der blev revet ned i 1979. Uden her at komme med gådens løsning må der peges på en mangel i behandlingen af netop denne station.

Allan Frandsen

ØKONOMISK OG SOCIAL HISTORIE

Hans Chr. Johansen: *Industriens vækst og vilkår 1870-1973*. Dansk Industri efter 1870, bind 1. (Odense University Press, 1988). 389 s.

Med Hans Chr. Johansens bog om den danske industris udvikling 1870-1973 foreligger 1. bind af den nye danske industrihistorie, som efter planen skal udkomme i 6 bind i årene 1988-90. Værket er udsprunget af det industrihistoriske forskningsprojekt, som Carlsbergfondet og Statens humanistiske Forskningsråd i fællesskab finansierede i årene 1984-88. Projektet omfattede foruden den store industrihistorie også en række monografier, som skulle tage visse sider af den industrielle udvikling op til særlig indgående undersøgelse. Industrihistorien er imidlertid kernen i projektet, og det har været værkets for-

mål at sammenfatte den bestående viden; man skal altså ikke vente egentlige nye studier i dette værk, men det at sammenfatte den meget spredt foreliggende viden er i sig selv en betydelig forskningsindsats. Forfatterne af de enkelte bind har ivørigt fået frie hænder inden for deres respektive emners rammer; kun er der fastlagt en fælles industridefinition og en fælles periodeopdeling. Ved industri forstås varem fremstilling i virksomheder med 5/ (fra 1897) 6 arbejdere eller mere, idet der dog ses bort fra byggeri, anlæg, håndværk, service og offentlige værker. De 100 år fra 1870 til 1973 er delt op i 6 faser: 1870-95, 1895-ca. 1917, 1917-1932, 1932-1958, 1958-1973. Denne faseinddeling bygger på en blanding af økonomiske og politiske kriterier. Det havde måske været mere naturligt at vælge en fase-

inddeling, der alene byggede på økonomiske kriterier og inddele perioden i de 4 faser, som konjunkturudviklingen falder i: 1870-95, 1895-1920, 1920-47 og 1947-73, men for det første behandler værket ikke kun industrien ud fra en økonomisk-historisk men også – i senere bind – ud fra en social og politisk-historisk synsvinkel, og for det andet får man problemer med kildematerialet, uanset hvilken faseinddeling man foretager, så der skal ikke rejses indvendinger på dette punkt, blot skal der peges på, at læserne altså ikke uden videre kan følge industriens udvikling under periodens langtidskonjunkturer.

Det 1. bind skal behandle den generelle industriudvikling, og det er altså en bunden opgave, Hans Chr. Johansen her har løst. Resultatet er blevet en overordentlig god og klar fremstilling, som virkelig dækker sit emne. Bogen er disponeret kronologisk, således at kapitlerne følger de 6 perioder, som er nævnt ovenfor. Hvert af de 6 kronologiske kapitler følger en ensartet disposition. Der gøres først rede for periodens generelle økonomiske udvikling efterfulgt af et afsnit om industriens produktionsfaktorer og afsætningsmarkeder. Derpå følger 2 afsnit om kilder og litteratur til den pågældende periodes industriudvikling. Hovedafsnittet i hvert kapitel er naturligvis redegørelsen for industriens udvikling. Den starter med en oversigt over den samlede industriudvikling i perioden og uddybes derefter ved en gennemgang af de industrielle hovedgrupper. Hans Chr. Johansen opererer med 9 + en restgruppe. Det er en afvigelse fra den gængse inddeling, idet han har gjort såvel drikkevarer som tobaksindustrien til selvstændige hovedgrupper og ikke rubriceret de 2 industrigræne som brancher indenfor hovedgruppen nærings- og nydelsesmiddelindustri. Nu er det ikke fordi det er et kardinalspørgsmål,

om man kalder drikkevarerindustrien en branche eller en hovedgruppe, og det så meget mindre som de største hovedgrupper under alle omstændigheder opdeles i brancher i bogen, men da hovedgruppeinddelingen har til formål at øge overskueligheden i industriudviklingen, forekommer det rimeligt at holde antallet af hovedgrupper så lavt som muligt, og det er svært at se, at man vinder noget ved at gøre drikkevarer og tobak til selvstændige hovedgrupper. Som sagt er det imidlertid et mindre spørgsmål, og der skal her kun markeres en undren på dette punkt. Dansk industri er ivoerigt ikke større, end at udviklingen i mange tilfælde ikke blot følges på hovedgruppe- og brancheniveau men helt ned på virksomhedsniveau.

Den ensartede opbygning af kapitlerne er en god hjælp for læseren, der både kan bruge bogen som håndbog og som fremstilling. I et afsluttende kapitel ridser Hans Chr. Johansen udviklingen op i fugleperspektiv. Her sammenlignes den danske industris udvikling med den internationale. I store træk har den danske industri fulgt den generelle udvikling uden at være i udviklingens front. De centrale hovedgrupper, den kemiske industri og metalindustrien har også været de centrale hovedgrupper i den danske industriudvikling, men har ikke været så dominerende i Danmark som i udlandet. Udviklingen er gået i retning af stordrift, men ikke så stærkt i Danmark som i udlandet. Danmark har derfor uforholdsmæssigt mange små industrivirksomheder (med 6-19 arbejdere).

Bogen giver et godt overblik over hovedlinjerne i den danske industris udvikling, og den er samtidig et uundværligt hjælpemiddel i det videre industrihistoriske arbejde. Det er en bog, som man gang på gang vil vende tilbage til. At der optræder en del trykfejl i bo-

gen skal nævnes for god ordens skyld og ligeledes at der på s. 138 er faldet en henvisning til side 87 ud, på s. 300 2 henvisninger til s. 168 og 235. Det indtryk bogen efterlader er imidlertid overordentlig positivt.

Jørgen Fink

Bertel Bernhard (red.): *Sådan skabtes Danmarks store virksomheder*. (Erhvervs-Bladets Forlag, 1988). 828 s.

Man skal ikke lade sig forlede til at tro, at denne bog præsenterer egentlig seriøs firmahistorie. Der er nærmest tale om en handelsvejviser med firmahistoriske oplysninger af vekslende kvalitet, garneret med et stort antal halvsides portrætter af administrerende direktører. Den ser ud til at være blevet til på samme måde som handelsvejviserne: Man anmoder firmaerne om at indsende materiale, som så bliver skåret over den samme læst. På den baggrund forstår man godt redaktørens konklusion: »... langt de fleste virksomheder er skabt ... på ideer, dristighed, økonomiske ofre, utrættelig arbejdsindsats og ukueligt gå-påmod ...« Det er næsten for meget.

Det forandrer ikke den kendsgerning, at man kan hente solide, konkrete oplysninger i værket, f.eks. om Fisker & Nielsen, om Lego og om andre firmaer. Det afhænger i hvert enkelt tilfælde formentlig af, hvorledes firmaernes informationsafdelinger har grebet sagen an.

Bogen er tilegnet Hendes Majestæt og forsynet med et forord af Poul Schlüter. De takkes hjerteligt af redaktionen, dels for at acceptere dedikationen, dels for at have skrevet. Yderligere takkes Erhvervs-Bladets medarbejdere og endelig firmaerne for deres positive indstilling til opgaven.

Det er næsten for meget.

Ib Gejl

Esther Petersen (red.): *Glimt af sygeplejens historie. Sygeplejersker fortæller*. (Dansk Sygeplejeråd, 1987).

Bogen består af en række erindrings-skildringer fra ældre sygeplejersker, suppleret af en indledning, der behandler historien bag fortællingerne. I sidstnævnte opridses hovedpunkterne i sygeplejens historie i det 20. århundrede, hvor Dansk Sygeplejeråd stiftet 1899, har spillet en altafgørende rolle. Sygeplejerådets første store arbejdsopgave var kampen for professionalisering af sygeplejerhvervet, som tog mere end 30 år. Fra en uddannelsestid på 1½ år i 1899, lykkedes det i løbet af disse 30 år at få uddannelsestiden op på 3 år, tilligemed, at den blev lagt i mere faste rammer med krav til uddannelsesstederne osv. I 1933 blev loven om sygeplejerskers statsautorisation vedtaget.

Det betød, at ingen måtte arbejde med sygepleje uden den autoriserede uddannelse. Der var i årene forud gået en bitter kamp, bl.a. om landsygeplejeforeningernes ret til at uddanne »sygeplejersker« på et halvårigt kursus i København. Også løn- og arbejdsforhold blev i disse år lagt i mere faste rammer. Der blev lavet regler for, hvor mange sygeplejeelever, der måtte beskæftiges i forhold til uddannet personale. – Erindringerne giver her et godt indtryk af, hvordan eleverne blev brugt som billig arbejdskraft. Endelig blev arbejdstiden i 1934 sat ned, så den svarede til 8 timersdagen i det øvrige samfund.

Som nævnt udgør erindringerne den primære del af bogen. Der er tale om 7 erindringer, der hvad angår professionsperiode er koncentreret om tidsrummet 1900-1940, dog med en overvægt på mellemkrigstiden. – I fortællingerne træder professionaliseringen levende frem, i form af oplevelser, der spænder fra et udpræget land-syge hus,